

KABINET DEN UYL EN DE OLIECRISIS VAN 1973

Minister van de Stoels eerste test

Abstract

In deze scriptie is getracht naar het nut van economische sancties te kijken, door de reacties binnen Nederland op het olie-embargo te analyseren. Aan de hand van deze reacties is geprobeerd de theorieën van Peter Wallensteen en David Baldwin te toetsen.

Jochem Prummel

Scriptiebegeleider

Dr. Elmar Hellendoorn

Aantal woorden excl. voetnoten

8779

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Hoofdstuk 1. De Tweede Kamer.	7
Veel steun voor Israël.....	7
De reacties in de Tweede Kamer na het embargo	8
De reacties op de verklaring van de Negen	10
Conclusie.....	13
Hoofdstuk 2. De Ministerraad.	14
De eerste vergaderingen na 6 oktober	14
Reacties op het embargo als de dreiging werkelijkheid begint te worden	16
De reacties van de ministerraad op de handtekening onder de verklaring van de Negen	17
Conclusie.....	18
Hoofdstuk 3. De Media.	20
De eerste reacties op de oorlog.....	20
Kritiek vanaf het embargo.....	21
De reacties op de handtekening van Van der Stoel onder de verklaring van de Negen	23
Conclusie over het beeld in de media.....	26
Conclusie.....	27
Bijlage 1. Resolutie 242	30
Lijst met afkortingen.	37
Bibliografie.....	38

Inleiding

De oliecrisis van 1973 was een wereldwijd opzettelijk gecreëerd tekort aan aardolie. Deze was veroorzaakt door een aantal politieke acties van de Arabische olieproducerende landen tegen het westen. Deze actie was een reactie op de westelijke steun die Israël verkreeg gedurende de Jom Kipoeroorlog. Op 17 oktober 1973 kondigden de Arabische landen een olie-embargo aan. De Arabische landen zouden de productie van olie elke maand met 5% laten dalen om zo het westen te dwingen zijn houding ten opzichte van het Arabisch-Israëliësch conflict te veranderen. Vooral Nederland was hard getroffen en werd volledig afgesloten. De eis van de Arabische landen was dat Nederland zijn standpunt ten opzichte van resolutie 242¹ zou veranderen.²

Historiografisch en theoretisch debat

Naast Hellema, Wiebes en Witte, Grünfeld en Soetendorp zijn er weinig schrijvers die uitgebreid op de crisis ingaan en hier een groot werk aan wijden. Alle drie de schrijvers gaan beschrijvend te werk. Hellema et al. onderzoekt voornamelijk de economische gevolgen voor Nederland en hij stelt dat de uiteindelijke economische gevolgen van de oliecrisis meevielen dankzij de maatregelen die de overheid had getroffen, maar ook door de handigheid van de bedrijven die olie leverden. Zij leverden de olie uit niet-OAPEC-landen alleen aan de geblokkeerde landen, waardoor het probleem al snel werd opgelost en de olietankers konden blijven aanvaren.³ Grünfeld en Soetendorp bespreken voornamelijk het gevoerde buitenlandse beleid. Zij keken voornamelijk naar de concrete veranderingen en waren beiden van mening dat Nederland uiteindelijk maar weinig van standpunt was veranderd, waardoor ook zij het embargo als mislukt beschouwden.

Hier wordt over een langere periode naar het embargo gekeken, waarin men over het algemeen het embargo als een mislukking ziet omdat het economisch weinig invloed bleek te hebben. Er zijn ook regelmatig artikelen geschreven over de reactie van Nederland op dit olie-embargo. Zo stelt Licklider dat Nederland Israël trouw bleef volgen, maar publiekelijk en in lijn met de Europese Economische Gemeenschap (EEG) toch een verschuiving naar Palestijnse steun vertoonde. Tevens stelt hij dat Nederland geforceerd werd om publiekelijke acties op te zetten, zoals de ambassade in Jeruzalem verschuiven naar een andere plaats. De Nederlandse regering ging hiermee akkoord. Volgens Licklider bogen ook veel Nederlandse bedrijven voor

¹ Bijlage 1

² Leonardo Maugeri.. *The age of oil: the mythology, history, and future of the world's most controversial resource*. Praeger Publishers. (Westport, 2006) 112-116

³ Hellema, Wiebes en Witte. *The Netherlands and the oil crisis*. pp.109-115

de Arabische eisen. Desondanks stelt ook Licklider dat het embargo uiteindelijk weinig heeft uitgehaald.⁴

Schaper was daarentegen wel van mening dat Nederland van zijn standpunt was afgeweken, hoewel Nederland dat niet zou erkennen.⁵ Daarom lijkt het van belang om naar deze crisis te kijken vanuit een ander perspectief.

Er is veel over economische sancties geschreven, zo schreef professor Peter Wallensteen in 1968 aan de Universiteit van Uppsala een thesis waarin hij de effecten van embargo's op verschillende landen onderzocht. Na verschillende casussen te hebben onderzocht, concludeerde hij dat een embargo meestal niet werkt. Landen moeten namelijk aan hele specifieke voorwaarden voldoen om een embargo enigszins effect te laten hebben.

In zijn artikel beschrijft Wallensteen vier verschillende theorieën met ieder hun eigen methode om een economische sanctie succes te laten hebben. Van deze vier theorieën is ervoor gekozen om de *receiver-oriented theories* op Nederland toe te passen om zo een verwachting te scheppen voor het resultaat.⁶ In deze theorie hangt het succes van een economische sanctie op een land af van het politieke systeem, de economische positie, de afhankelijkheid van handel, de reactie op het embargo (bijvoorbeeld snel maatregelen treffen) en het standpunt ten opzichte van het conflict.⁷

Hij zorgde voor de basis van een theoretisch debat dat vandaag de dag nog zeker leeft en hij wordt nog veelvuldig aangehaald in huidige onderzoeken naar embargo's.⁸ Zeker vandaag de dag dreigt men er nog meermaals mee om een embargo, een boycot of andere economische sancties op te leggen. Desondanks blijken deze sancties volgens Wallensteen (2000) in zijn artikel *A century of economic centuries: A field revisited* vaak nog steeds niet heel succesvol.⁹ Hij stelt ook dat in de afgelopen eeuw vaak de nadruk ligt op de motieven van de initiator en minder op de maatregelen die de ontvanger treft. Met het oog op de toekomst en de toenemende globalisering lijkt het er volgens Wallensteen ook op dat het opleggen van een economische sanctie steeds minder effect zal hebben.¹⁰

⁴ R. Licklider, *The Power of Oil: The Arab Oil Weapon and the Netherlands, the United Kingdom, Canada, Japan, and the United States*. *International studies quarterly*. Vol. 32, no. 2. (1988) p. 211

⁵ H. A. Schaper, 'Nederland en het Midden-Oostenconflict: Het regeringsbeleid en de jaren 1967-1973', *de Internationale spectator* (april, 1975). pp. 229-235

⁶ P. Wallensteen, 'Characteristics of Economic Sanctions', *Journal of Peace Research*, vol. V, (1968), pp. 245-258

⁷ Zie bijlage 2.

⁸ Zoekopdracht naar geciteerde Wallensteen op Google Scholar op 03/02/2017

Site: https://scholar.google.com/scholar?cites=13766722021350721156&as_sdt=2005&scioldt=0,5&hl=nl

⁹ P. Wallensteen. *A century of economic centuries: A field revisited*, *Uppsala Peace Research Papers* No. 1. Department of Peace and Conflict Research (Uppsala, 2000) pp.1-19

¹⁰ Ibidem. pp. 16-18

Aanleiding onderzoek

Al met al is er tot op van de dag van vandaag nog veel discussie over economische sancties, maar schrijft men hier volgens Wallensteens tegenhanger Baldwin te weinig over op academisch niveau. Hij stelt dat mensen te zwart-wit kijken. Daarom is het nuttig om het olie-embargo van 1973 te bestuderen en de effectiviteit van dit embargo nader te onderzoeken. Hierbij is voor de theorie van Wallenstein gekozen, omdat veel economische historici die vinden dat economische sancties vaak weinig effect hebben deze theorie zien als basistheorie.

Het is de bedoeling om met dit onderzoek een bijdrage te leveren aan dit debat door de theorieën van Wallenstein en Baldwin tegenover elkaar te zetten. Volgens Wallensteens theorie zouden embargo's alleen in zeer specifieke gevallen werken en bijna nooit succesvol zijn. Baldwin gaat hier hard tegenin. Hij stelt: 'The main thesis of this book is that the utility of economic techniques of statecraft has been systematically underestimated primarily because of inadequacies in the analytical frameworks to make such estimates'¹¹. Baldwin is dan ook het grote tegengeluid tegen de pessimistische ideeën over het succes van embargo's. Hij geeft een lijst met theoretici, waaronder Wallenstein, Knorr, Kindlebergen en Weintraub, die zich negatief uitlaten over economische sancties en wil hier tegenin gaan.

Doelstelling

Het idee voor deze scriptie is om Wallenstein en Baldwin tegenover elkaar te zetten en hun theorieën te koppelen aan de reacties in Nederland. De verwachting is dat Baldwin ongelijk heeft en dat het embargo tegen Nederland niet het gewenste effect had. Nederland zou dus achter zijn initiële standpunt, het aanhouden van de Engelse interpretatie van resolutie 242, blijven staan en niet buigen voor de buitenlandse druk..

Hypothese

Op basis van het Nederlandse politieke systeem, de economische sterkte¹², de alliantie van de NAVO en het lidmaatschap van de Europese Gemeenschap is de hypothese dat de *receiver theories* van Wallenstein zou moeten kloppen en dat Nederland niet zo hevig zou moeten reageren op de gestelde sancties. De verwachting, kijkend naar de *receiver-theories* van Wallenstein, is dus dat Nederland, omdat het een sterke economische positie bezat en zowel in de NAVO als de EEG zat, in de twee maanden na het uitbreken van de Jom Kipoeroorlog niet

¹¹ David Baldwin, *Economical Statecraft*. Princeton University Press (New Jersey, 1985), pp. 58

¹² Classora, 'Ranking of the World's Richest Countries by GDP. 1973' op 12/02/2017
<http://en.classora.com/reports/t24369/ranking-of-the-worlds-richest-countries-by-gdp?edition=1973>

vanwege het olie-embargo van standpunt zou veranderen ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict.

Onderzoeksvraag en methode

De hoofdvraag in dit onderzoek luidt ‘In hoeverre kwamen de reacties in Nederland op het embargo van de OAPEC¹³ tegen Nederland overeen met het verwachte resultaat uit de theorieën van Wallensteen en Baldwin in de maanden oktober en november 1973?’. Het is geprobeerd om deze hoofdvraag te beantwoorden door de discussie in Nederland over het olie-embargo op drie niveaus te analyseren. Daarbij zijn ook de standpunten direct na de uitbraak van de oorlog opgenomen, zodat er ook een referentiepunt was om te toetsen of een standpunt daadwerkelijk is veranderd.

Ten eerste is in de nationale archieven gezocht naar de verschillende discussies die zijn gevoerd in de Tweede Kamer. Er is gekeken naar de standpunten en reacties in de Tweede Kamer in de eerste twee maanden na de uitbraak van de Jom Kipoeroorlog op deze oorlog en het daaropvolgende olie-embargo. Niet alleen is de discussie bekeken, maar ook is de frequentie van het retourneren van het onderwerp geanalyseerd om zo een duidelijk beeld te krijgen van of en hoe dit onderwerp speelde in de Tweede Kamer.

Ten tweede is er onderzoek gedaan naar de manier waarop men binnen de ministerraad naar het Arabisch-Israëliësch conflict keek en wat de reacties van de ministerraad op het embargo waren. Aangezien de ministerraadsvergaderingen toen besloten waren en alles wat besproken werd vertrouwelijk was, was het idee om op meerdere invalshoeken van de discussie te stuiten. Achter de schermen vermeldt men weleens voorvallen die in een discussie in de Tweede Kamer soms negatief kunnen uitpakken. Hierbij is het plan van aanpak van de ministers onderzocht en is gekeken naar de frequentie van de discussies.

Ten slotte is er gezocht naar de standpunten en reacties in de Nederlandse media op de uitbraak van de Jom Kipoeroorlog, op het daarop volgende olie-embargo en op de verklaring van de Negen. De reden voor deze deelvraag is dat uit onderzoek aan de Universiteit Utrecht, waarin gekeken werd naar de frequentie, grote en positie van een onderwerp in een krant, blijkt dat in de Nederlandse media qua buitenlandse nieuwsverstrekking mededelingen over het Midden-Oosten op de tweede plek kwamen.¹⁴ Om een objectief beeld te krijgen, zijn de

¹³ Organisation of Arab Petroleum Exporting Countries

¹⁴ Werkgroep Massacommunicatie, *Een wereld vol nieuws – inhoudsanalyses van buitenlandse berichtgeving in een aantal kranten over de jaren 197, 1969, 1959, 1949*. Universiteit Utrecht (Utrecht, 1981) p. 146

verschillende kranten op het politieke spectrum bekeken. Ook hierbij was de frequentie van belang, maar ook de grootte van het nieuws.

Uiteindelijk was het doel om op basis van deze drie deelvragen een duidelijk beeld te krijgen over hoe men in oktober en november 1973 dacht over deze blokkade en welke theorie het dichtst bij de praktijk kwam.

Hoofdstuk 1. De Tweede Kamer.

In hoeverre waren de standpunten en reacties in de Tweede Kamer veranderd in de eerste twee maanden na de uitbraak van de Jom Kipoeroorlog op deze oorlog en het daaropvolgende olie-embargo?

Voor deze deelvraag is chronologisch gekeken naar de reacties in de Tweede Kamer. Door alle Kamerverslagen in deze maanden te bestuderen, is geprobeerd te bepalen of men standvastig blijft of dat de Kamerleden bezwijken onder de druk en door de gevolgen die een embargo met zich meebrengt. Aan de hand hiervan is getracht een conclusie te trekken of de politici in de Tweede Kamer trouw achter Israël bleven staan of dat er door het embargo toch een plotselinge opinieverschuiving teweeg werd gebracht.

Veel steun voor Israël

Voordat de Oktoberoorlog in 1973 uitbarstte, had het net gevestigde kabinet¹⁵ van Den Uyl zijn positie bevestigd ten opzichte van de problematiek rondom de door Israël veroverde gebieden, net als de afgelopen regeringen.¹⁶

De Nederlandse regering stond nog achter zijn interpretatie van resolutie 242 waarin geëist werd dat Israël de veroverde gebieden terug zou geven en dat ze zich zouden terugtrekken achter nog te congrueren grenzen. Dit zou een gebied zijn dat ongeveer even groot zou zijn als het Israëlische grondgebied van voor de oorlog in 1967. Wel verwachtte de Nederlandse regering dat, als deze terugtrekking in samenwerking moest gaan met de Arabische buurlanden, zij de staat van oorlog in het Midden-Oosten zouden beëindigen en zouden aanvaarden dat alle staten in dit gebied soeverein, territoriaal integer en politiek onafhankelijk waren.¹⁷

Al snel nadat de regering zijn standpunt had bevestigd, moest de regering zich hier weer over buigen, aangezien Egypte en Syrië op 6 oktober 1973 Israël binnenvielen. Nederland veroordeelde de daden van Egypte en Syrië en wees hen op basis van het VN-rapport aan als agressor¹⁸. Nederland insinueerde dus wel dat Egypte en Syrië schuldig waren als agressor,

¹⁵ Bij het aanvangen van Den Uyls minister-presidentschap bestond de Tweede Kamer uit 14 verschillende partijen en bestond zijn kabinet uit 6 partijen; De PvdA, de PPR, D'66 en gedoogfracties, de KVP en de ARP. De overige partijen in de kamer waren VVD, CHU, PPR, SGP, PSP, CPN, DS'70, GPV, RKPN en de Boerenpartij. Voor verdere informatie zie bijlage 4.

¹⁶ Robert Soetendorp, *Het Nederlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict 1947-1977*. University of Groningen (Groningen, 1982) p. 135

¹⁷ *Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal* (hierna: *HTK*), Memorie van toelichting, *Bijl. Rijksbegroting 1974, 1973-1974, no. 12600, Hoofdstuk V, no. 2* pp. 13-14,

¹⁸ *HTK*, Brief van de minister van buitenlandse zaken, 9 oktober 1973 *Bijl. Rijksbegroting 1974, 1973-1974, no. 12600, Hoofdstuk V, no. 8* p. 2,

maar nam deze term zelf niet in de mond. Het was nodig om te zoeken naar een oplossing en men kon alleen een staakt-het-vuren realiseren als beide partijen hiervoor een voor hen aanvaardbare grondslag hadden. De Nederlandse regering opperde dat zowel Israël als de agressieve landen hun troepen zouden terugroepen tot de voor 6 oktober 1973 afgesproken demarcatielijnen als grond voor een vruchtbaar gesprek.

De minister van Buitenlandse Zaken, M. van der Stoep, zou dit standpunt ook uitdragen binnen het overleg van de lidstaten van de Europese Economische Gemeenschap, “de Negen”. In het Tweede Kamerdebat stemden alle fracties behalve de PSP en de CPN in met het besluit van de regering.¹⁹ Zo stelde Hans Wiegel van de VVD:

‘Mijn fractie staat in dit conflict heel duidelijk achter Israël. [...] Ik wil deze interventie besluiten met het uitspreken van de hoop dat het Israëlische volk zal gelukken zijn vrijheid en zijn voortbestaan te behouden.’²⁰

De overige Kamerleden stemden hier, hoewel ingetogener, mee in en stelden dat men terug moest naar de afspraken rondom artikel 242. De fractievoorzitters Van Thijn en Aantjes van de PvdA en ARP kaartten ook de Palestinakwestie aan en stelden dat het naast Israël ook nodig was om recht te doen aan de politieke aspiraties van de Palestijnse bevolking.²¹

De reacties in de Tweede Kamer na het embargo

Op 21 oktober 1973 besloot een groot aantal Arabische landen een volledig olie-embargo in te voeren tegen Nederland. Zonder bewijs werd Nederland ervan beschuldigd dat de Nederlandse overheid en bedrijven wapens hadden geleverd aan Israël nadat Egypte en Syrië Israël waren binnengevallen. Vanuit de Arabische landen werd nu geen olie meer geëxporteerd naar Nederland. In tegenstelling tot een aantal jaren daarvoor hadden de Arabische landen de olie-export nu veel beter gereguleerd, doordat ze de invloed van de grote olie-industrieën enorm

¹⁹ *HTK*, 1973-1974, 9 oktober 1973 p. 77

‘De regering is van mening dat een blijvende oplossing alleen kan worden gevonden door onderhandelingen tussen de bij het conflict betrokken partijen op grondslag van de in 1967 door de veiligheidsraad aangenomen resolutie 242, welke resolutie door Egypte, Israël, Jordanië en Syrië is aanvaard. De hoofdelementen van deze resolutie, die als een ondeelbaar geheel moet worden uitgevoerd, zijn: Enerzijds terugtrekken van Israël uit bezette gebieden, anderzijds beëindiging van de staat van oorlog onder erkenning van soevereiniteit en onafhankelijkheid van de staten in het gebied en hun recht op veilige en erkende grenzen. Een rechtvaardige oplossing van het vluchtelingen vraagstuk is daar onlosmakelijk mee verbonden.’

²⁰ *HTK*, 1973-1974 9 oktober 1973 pp. 76 - 77

²¹ *HTK*, 1973-1974, 9 oktober 1973 pp. 89 - 98

beperkten door overnames en door deelname aan meerdere olieconcessies. Hierdoor konden zij de productie en de prijs van olie zelf bepalen.²²

De reden voor de blokkade was volgens de ambassadeur in Algerije, Bentinck, niet alleen wapens leveren aan Israël, maar ook de vele standpunten die de Nederlandse overheid had ingenomen gedurende het jarenlange buitenlandse beleid. Dit was een beleid waarin de overheid Israël voortrok en tegen het zelfbeschikkingsrecht van de Palestijnen stemde. Het olie-embargo zou moeten zorgen voor een verschuiving van dit beleid ten opzichte van de problematiek rondom Palestina en de veroverde gebieden.²³ Deze redenen werden ook in de kamer meegedeeld, waardoor het gevoerde buitenlands beleid veel kritiek te verduren kreeg.²⁴

Bij aanvang van het debat op 31 oktober over het embargo reageerde Den Uyl laconiek en hij attendeerde de kamer erop dat de kamer drie weken daarvoor nog volledig achter het Nederlandse diplomatieke standpunt stond en dat de regering achter dit standpunt bleef staan. Desondanks was de sfeer in de Tweede Kamer niet zoals een paar weken daarvoor. Het gevoerde beleid van de regering kreeg vanuit alle hoeken van de Kamer op veel kritiek.²⁵

Ten eerste kreeg de regering het verwijt veel te grote uitspraken gedaan te hebben, die voor een minister van Buitenlandse Zaken niet tactisch waren. De ferme taal van de minister had mogelijk een zware crisis tot gevolg. Daarnaast zorgden deze uitspraken voor veel verwarring in het buitenland. Zowel de VVD als de CHU en DS'70, waren het hier unaniem over eens.²⁶ Volgens Van der Spek van de PSP, een partij die zich vaker pro-Arabisch uitliet, kon de minister niet ontkennen pro-Israëliësch te zijn, nadat Israël verkondigde alleen nog maar de steun uit Nederland te voelen.²⁷

Ten tweede had de regering volgens Wiegel van de VVD de situatie ernstig onderschat en had de minister te weinig contact met zijn collega's, waardoor belangrijke informatie niet met hem gedeeld was.²⁸ Ook noemde de VVD de regering onbekwaam en de oorzaak van het embargo.²⁹ Ten derde kreeg de regering het verwijt van de Tweede Kamer dat haar standvastigheid zorgde voor een isolement binnen de Europese Economische Gemeenschap

²² Daniel Yergin, *The Prize. The Epic Quest for Oil, Money and Power*. Simon&Schuster (New York, 1990) pp. 588 - 615

²³ Brief, G.W. Bentinck, 'Redenen voor het olie-embargo', 21 oktober 1973, Nationaal Archief, Den Haag, (hierna: NL-HaNA), 2.05.157, Nederlandse Ambassade in Algerije (Algiers), 1955-1974, inventarisnummer 76

²⁴ R. Soetendorp, *Het Nederlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict 1947-1977* pp. 142-143

²⁵ R. Soetendorp, *Het Nederlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict 1947-1977* p. 141

²⁶ *HTK, 1973-1974*, 31 oktober 1973 pp. 513-516

²⁷ *Ibidem.* pp. 523

²⁸ *Ibidem.* p. 510

²⁹ E. Brandt, 'Kabinet Den Uyl zei nee', *Telegraaf* 31 oktober 1973 pp. 1

(EEG), juist nu deze hard nodig was³⁰. Veel partijen kwamen bij de invoering van het embargo snel terug op hun eerdere uitspraken met betrekking tot de woorden van de regering steunen. Het was niet het geval dat men stopte met Israël steunen, maar men had het gevoel dat deze crisis te voorkomen was. Een enkeling, zoals de heer Imkamp van D'66, pleitte er voor dat Nederland zich achter de Franse opvatting van resolutie 242 zou scharen.³¹ Hiermee zorgde hij voor controverse binnen zijn partij door openbaar tegen de eigen standpunten in te gaan. Ondanks deze verandering van gemoedstoestand in de Tweede Kamer en de kritiek van verschillende partijen, besloten Van der Stoel en Den Uyl achter hun standpunt te blijven staan.³²

De reacties op de verklaring van de Negen

Op 6 november vroeg de heer Peijnenburg aan de voorzitter wanneer de Kamerleden weer op de hoogte zouden worden gebracht over eventuele ontwikkelingen in de embargokwestie.³³ Later die dag brachten de ministers van Buitenlandse Zaken van de Negen een gezamenlijke verklaring over het Midden-Oosten naar buiten. Deze verklaring voegde een politieke dimensie aan de Palestinakwestie uit resolutie 242 toe en zorgde voor een akkoord over de VN-vredestroepen die de gedemilitariseerde zones zouden beschermen. Globaal zag men dit akkoord als een pro-Arabische opvatting, maar Van der Stoel ontkende dit stellig.³⁴ Deze verklaring kwam ook niet geheel toevallig. Twee dagen voordat het verdrag uitkam, waren de OAPEC-landen bij elkaar gekomen en besloten zij om meer drastische maatregelen in te voeren. De olietraan werd nog verder dichtgedraaid en de olieproductie ging vanaf nu elke maand met 5% omlaag. Tevens werd officieel bepaald om alle olie-export naar Nederland en de Verenigde Staten volledig te beëindigen. Pas wanneer aan de al genoemde Arabische wensen zou zijn voldaan, zou men het embargo opheffen.³⁵

Van der Stoel ondertekende deze verklaring onder andere in de hoop dat andere landen van de Negen Nederland economisch te hulp zouden schieten. Dit bleek echter niet direct het geval. Hoewel altijd ontkend, kwam dit naar buiten toe over als dat de Nederlandse regering al snel concessies deed met betrekking tot het ingenomen standpunt.³⁶

³⁰ *HTK*, 1973-1974, 31 oktober 1973. pp. 512-513

³¹ *Ibidem*. pp. 516-518

³² *Ibidem*. pp. 524-527

³³ *HTK*, 1973-1974, 6 november. pp. 614-617

³⁴ *HTK*, *Bijl. Rijksbegroting 1974, 1973-1974, no. 12600, Hoofdstuk V, no. 11*. Brief van de minister van buitenlandse zaken, 8 november 1973 pp. 1-4

³⁵ Yergin, *The Prize*. pp. 613-616

³⁶ Hellema, Wiebes en Witte. *The Netherlands and the oil crisis*. pp. 89-91

Niet alleen de Arabische Landen gebruikten dit embargo als pressiemiddel, maar ook in Nederland gebruikten werkgevers dit embargo in onderhandelingen over een nieuw CAO-akkoord. Al snel begon men de gevolgen van het embargo te merken tijdens alledaagse besprekingen in de Kamer en kwam dit onderwerp steeds naar voren.³⁷

In de loop van november ontstond er steeds meer onvrede en voelde de Kamer zich steeds meer in het duister gelaten door de regering. De Tweede Kamer verwachtte van Den Uyl en consorten dat ze snel met een plan van aanpak zouden komen. Ook vreesden ze voor de Nederlandse economie en de mogelijke afnemende invloed van de haven van Rotterdam. Naarmate de gevolgen in de loop van de maand steeds groter leken te worden, nam de kritiek op de overheid toe. Het is opvallend dat de Kamer nog niet buiten de agenda om sprak over de bijsturing van het ministerie van Buitenlandse Zaken door zich toch aan te sluiten bij het verdrag van de Negen, terwijl de kranten hier vol mee stonden en er toch een felle publieke opinie ontstond over het besluit van de minister.³⁸

Op 16 november stuurde minister Van Der Stoel een brief naar de Tweede Kamer, waarin hij duidelijk zijn standpunten uiteenzette en de beschuldigingen weersprak dat hij had toegegeven aan de Arabische eisen. Ook gaf hij aan nog steeds achter de Nederlandse interpretatie te staan van resolutie 242. Hij vond dat de verklaring zorgde voor meer inzicht in de standpunten van de resolutie.³⁹ Na deze brief bleef het betrekkelijk rustig in de Kamer en hielden de Kamerleden zich voornamelijk bezig met binnenlandse aangelegenheden.

Naarmate de maand vorderde, kwam steeds vaker het punt rondom de Palestijnakwestie in de verklaring van de Negen ter sprake en vond men het nodig om een oplossing te zoeken rondom de legitimiteit en de rechten van het Palestijnse volk waarin zowel de Palestijnse als de Israëliëse bevolking zich konden vinden.⁴⁰ Er kwam binnen de Kamer steeds meer een gevoel van sympathie voor de Arabische zaak. Daarnaast werd dit embargo steeds vaker aangeduid werd als een crisis, wat de onrust met de dag vergrootte.⁴¹

Pas aan het eind van de maand werd uitvoerig gedebatteerd over de verklaring van de Negen. Tijdens deze debatten hadden de voor- en tegenstanders van deze verklaring ieder hun eigen achterliggende gedachte en deze gedachten liepen erg uiteen. Wel stond een grote

³⁷ *HTK*, 1973-1974, 07-08 november 1973 pp. 741-744, 771

³⁸ L. de Jong, 'Open brief aan mr. M. van der Stoel', *Telegraaf* 7 november 1973 p.7

³⁹ *HTK*, *Bijl. Rijksbegroting 1974, 1973-1974, no. 12600, Hoofdstuk V, no. 14*, Brief van de minister van buitenlandse zaken. 16 november 1973, pp. 1-3

⁴⁰ *HTK*, 1973-1974, 20 november 1973 pp. 420-422

⁴¹ *HTK*, 1973-1974, 16-20-21-22 november 1973 pp. 981-1218

meerderheid achter het besluit van de minister. De grootste tegenstanders van de verklaring waren de GPV, SGP, ARP, DS'70 en in mindere mate de PvdA.

De kritiekpunten waren volgens deze partijen dat zij het gevoel hadden dat de Nederlandse regering de verklaring had ondertekend vanwege de druk van het olie-embargo. Vooral de christelijke partijen hadden het gevoel Israël in de steek te hebben gelaten. Bij de Kamerleden van de PvdA heerste ook dit gevoel, maar zij vonden het positief dat de Palestijnen 'legitieme' rechten hadden verkregen.⁴² Volgens Grünsfeld heerste er binnen de partij überhaupt een enorme tweestrijd tussen kiezen voor Israël en voor de Palestijnse zaak.⁴³ Partijleden van de PvdA, DS'70 en D'66 zouden zelfs naar een bijeenkomst in Parijs zijn gegaan, die de ambassadeur in Parijs omschreef als een bijeenkomst om de Verklaring van 6 november aan te vallen.⁴⁴ Het partijlid van de D'66 stelde echter dat het hem erom ging zijn vriendschap met Israël te tonen.⁴⁵ De ARP was ook tegen, maar besloot zich vanwege zijn gedoogpositie op de achtergrond te houden.

De partijen die het besluit van Van der Stoep openlijk in de Kamer ondersteunden, waren de KVP, VVD, D'66, PPR en PSP. Elke partij deed dit met zijn eigen redenen. Zo vonden de VVD en de KVP dat er met deze verklaring maar weinig was veranderd aan het Nederlandse standpunt en stonden zij achter het standpunt, aangezien Nederland hiermee grotere economische gevolgen had weten te voorkomen. D'66 vond dat Israël zich niet genoeg had ingezet om tot een gemeenschappelijke oplossing te komen en stelde dat het tijd werd dat het Palestijnse volk legitimiteit zou krijgen. De socialistische partijen hadden ook begin oktober al hun steun voor de Palestijnen uitgesproken en stonden daarom vanuit hun pro-Arabische standpunt achter de verklaring.⁴⁶

Er zijn in de anderhalve maand na het begin van het embargo duidelijke veranderingen merkbaar in de Kamer. De regering kreeg veel kritiek op haar manier van beleidsvoering, maar kon desondanks rekenen op steun van een meerderheid in de Tweede Kamer. Het valt ook op dat er geen sterk verband is aan te tonen tussen partijen die voor of tegen waren en hun plaats binnen het politieke spectrum. Toch is over het algemeen te stellen dat de sociale en christelijke

⁴² *HTK*, 1973-1974, 28 november 1973 pp. 1227-1229

⁴³ Fred Grünsfeld. *Nederland en het Nabije Oosten. De Nederlandse Rol in het Arabisch-Israëliësch conflict 1973-1982*. Kluwer-Deventer (Maastricht, 1991) pp. 91-92

⁴⁴ Brief, J.A. De Ranitz, 'Waarschuwing bijeenkomst parlementsliden op 16 november', 13 november 1973 NL-HaNA, 2.05.313, Werkgroep Midden-Oosten 1970-1974, Inventarisnummer 14350, M.-O.-verklaring van de Negen

⁴⁵ *HTK*, 1973-1974, 29 november 1973 pp. 1337-1339

⁴⁶ *HTK*, 1973-1974, 28 november 1973 pp. 1267-1269

partijen trouw achter Israël stonden en dat de meer liberale partijen eerder achter de verklaring stonden van de Europese Gemeenschap.

Conclusie

Hoewel de Tweede Kamer weinig te zeggen had over het buitenlandse beleid, hield de Tweede Kamer de regering wel erg scherp. Het valt op dat partijen na het embargo veel kritischer werden op het buitenlands gevoerde beleid, maar toch steunde de meerderheid van de Kamer de verklaring op 6 november. Wanneer men kijkt naar de verschuiving van de standpunten binnen de Tweede Kamer lijkt het er op dat er is bezweken voor de druk van het embargo en de daaropvolgende druk van de Negen. Minister van der Stoep stelt dat hij niet heeft toegegeven en dat hij de verklaring naar zijn eigen interpretatie ondersteunde. De vraag is of dit standpunt terecht is. Ondanks dat de politiek nauwelijks was gewijzigd, voelt de datum van ondertekenen zeker aan als het paaien van de olielanden. Het feit dat de OAPEC concessies deed voor alle EG-landen behalve Nederland geeft ook weer dat zij dit ook als een toegift zagen. Met het oog op de negatieve reacties vanuit Israël op deze verklaring zegt dit veel over de wijze waarop andere landen naar deze verklaring keken.⁴⁷ In de Tweede Kamer had men al snel een veel minder uitgesproken mening omtrent het steunen van Israël. Daarnaast vond de meerderheid in de kamer dat het ondertekenen van de verklaring van de Negen een vorm van buigen was voor de Arabische eisen. Desondanks was de meerderheid het hier wel mee eens. Het embargo zorgde er dus wel voor dat men anders ging kijken naar de Midden-Oostenkwestie, wat de uitgesproken bedoelingen waren van de OAPEC.

⁴⁷ Yergin, *The Prize*. p. 628

Hoofdstuk 2. De Ministerraad.

Hoe keek men binnen de ministerraad naar het Arabisch-Israëliëse conflict en wat waren de reacties van de ministerraad op het embargo?

Om een breder beeld te schetsen van de reacties van de overheid, leek het van groot belang om de handelingen binnen de ministerraad te analyseren. Elke vrijdag komen deze ministers samen om achter gesloten deuren te vergaderen over zowel het nationale als het internationale beleid. In deze vergaderingen gaan de ministers pragmatisch te werk en kunnen zij zonder bang te zijn voor repercussies en onderbrekingen hun problemen en hun plan van aanpak bespreken. Op basis van de notulen van de ministerraadsvergaderingen is te verwachten dat er andere standpunten en uitspraken voorkomen, die de regering mogelijk niet snel in het openbaar zou doen. Daaruit zou kunnen blijken dat minister van der Stoel andere redenen had dan hij naar de buitenwereld toe liet doorschemeren om de verklaring van de Negen te ondertekenen. De reden voor het analyseren van de ministerraadsvergaderingen is om te kijken of de ministers toentertijd overwogen om in te stemmen met de Arabische eisen en hoe men binnen de ministerraad keek naar het ondertekenen van de verklaring van de Negen.

De eerste vergaderingen na 6 oktober

Tijdens de eerstvolgende ministerraad na de uitbraak van de Jom Kipoeroorlog bespraken de ministers het Midden-Oostenbeleid. Het pragmatisme van deze vergaderingen is opvallend en de ministers dragen de uitspraken van 9 oktober over hun internationale standpunt dan ook niet opnieuw aan.⁴⁸ In deze vergadering zijn de beschuldigingen vanuit Libië over de volgens hen geleverde wapens en vrijwilligers aan Israël door Van der Stoel aangekaart, maar gingen de overige ministers hier totaal niet op in. Tevens ontkent noch bekent Van der Stoel hierbij enige betrekkingen te hebben. De internationale oliesituatie was hierbij meer van belang.

Hoewel Van der Stoel de andere ministers erop wijst dat één aspect van de oorlog, namelijk de olietoevoer, speciale aandacht vraagt, valt ook in deze vergadering de laconieke houding op die de Nederlandse regering in eerste instantie had ten opzichte van het olietekort.

⁴⁸ HTK, 1973-1974, 9 oktober 1973 p. 77

“De regering is van mening dat een blijvende oplossing alleen kan worden gevonden door onderhandelingen tussen de bij het conflict betrokken partijen op grondslag van de in 1967 door de veiligheidsraad aangenomen resolutie 242, welke resolutie door Egypte, Israël, Jordanië en Syrië is aanvaard. De hoofdelementen van deze resolutie, die als een ondeelbaar geheel moet worden uitgevoerd, zijn: Enerzijds terugtrekken van Israël uit bezette gebieden, anderzijds beëindiging van de staat van oorlog onder erkenning van soevereiniteit en onafhankelijkheid van de staten in het gebied en hun recht op veilige en erkende grenzen. Een rechtvaardige oplossing van het vluchtelingen vraagstuk is daar onlosmakelijk mee verbonden.”

Er waren volgens Van der Stoel geen aanwijzingen op enige beperkingen van de toevoer, maar bij escalatie van de oorlog zou het wel mogelijk zijn dat de toevoer wordt beperkt. De ministers voorzagen ook weinig problemen en zagen een eventuele dreiging geen realiteit worden, want minister Lubbers van Economische Zaken en de andere ministers voorzagen, net als minister van der Stoel, op de korte termijn geen problemen voor de Nederlandse oliepositie. De ministers wezen eventuele maatregelen voor een distributiesysteem van de hand, aangezien ze dit nog niet nodig vonden.⁴⁹ Kijkend naar de reacties van de regering op deze situaties, is er sprake van een onderschatting, zoals de VVD-fractie in de Tweede Kamer al aangaf. De onderschatting van deze situatie is misschien ook de reden dat de regering zich in eerste instantie nogal ongenueanceerd uitliet over het Arabisch-Israëliësch conflict.

In de vergadering die hierop volgde, was de situatie wel geëscaleerd en waren de dreigingen voor een olie-embargo zeer reëel, nadat ook het meestal afzijdige Saoedi-Arabië besloot in te stemmen met een oliebeperking. Een interessant stuk uit deze vergadering is de uitleg over de verklaring van de Negen die Van der Stoel uiteindelijk pas op 6 november zou ondertekenen. De verklaring zou de bestaande tegenstellingen tussen de landen namelijk verbergen. Van der Stoel stelde dat Frankrijk en Engeland min of meer pro-Arabisch waren en dat Nederland meer aandacht besteedt aan de veilige grenzen voor Israël en tegelijkertijd begrip toont voor de Arabische problemen. Volgens hem was de inhoud van deze Europese verklaring voor de Israëlische regering nog net te accepteren. Hieruit is af te leiden dat ook Van der Stoel weet dat deze verklaring niet helemaal gelijk was aan zijn interpretatie van resolutie 242, zoals hij in het begin van deze maand had uitgesproken. Wel weet hij dat dit zo uit te leggen is dankzij slimmigheden toen deze verklaring in Nederland is opgesteld.⁵⁰ Tijdens deze vergadering zijn ook de ontwikkelingen in de EEG besproken. Deze hadden nog geen betrekking op het embargo, maar gingen over het associatiebeleid in de EEG. Ook in dit opzicht week Nederland af van andere EU-landen en dreigde Nederland in EEG-verband in een isolement te raken.⁵¹ In de dagen voorafgaand aan het officiële embargo begon men de druk van de Arabische landen al enigszins te voelen en dachten de ministers na over een eventuele oplossing. Daarnaast bleek het isolement dat Nederland voelde in de dagen na de het embargo in zekere mate al eerder te spelen.

⁴⁹ Notulen, Buitenlands beleid, 'De crisis in het Midden-Oosten', 12 oktober 1973, NL-HaNA, 2.02.05.02, Raad van Ministers, 1823-1992, inventarisnummer 1237. pp. 8-9

⁵⁰ Notulen, Buitenlands beleid, 'De standpuntbepaling inzake het conflict in het Midden-Oosten', 19 oktober 1973, NL-HaNA, 2.02.05.02, Raad van Ministers, 1823-1992, inventarisnummer 1237. pp. 4-8

⁵¹ Ibidem. pp. 14-15

Reacties op het embargo als de dreiging werkelijkheid begint te worden

Minister van der Stoel opende de vergadering zoals gebruikelijk met een korte samenvatting van wat er was gebeurd met betrekking tot het Midden-Oostenconflict in de afgelopen week. In een paragraaf van dit verslag vertelde de minister dat de niet-gebonden landen van de VN-veiligheidsraad hadden besloten om een vredesmacht in het Midden-Oosten te stationeren waaraan de permanente leden van de veiligheidsraad niet zouden deelnemen. Op korte termijn zou deze vredesmacht er komen en zou ook Nederland het verzoek kunnen krijgen om troepen te leveren. Het leek Van der Stoel echter zeer onverstandig om hierop in te gaan vanwege de kritiek vanuit de Arabische landen op de Nederlandse houding tijdens het Midden-Oostenconflict. Na een gesprek met de minister-president en met de minister van defensie is toch besloten om troepen te sturen.⁵²

In het vervolg van de vergadering bespreekt men het embargo uitvoerig en laat Van der Stoel ook weten dat hij alles in werking stelt om het embargo af te wenden, maar dat de gesprekken met de Arabische diplomaten tot nu weinig hadden opgeleverd. Volgens de minister van Staat, Jos van Kemenade, ziet de pers de Nederlandse regering als zeer angstig voor de dreiging uit het Midden-Oosten. De Nederlandse regering zou een krachtige positie moeten innemen en moeten laten zien niet terug te deinzen voor chantage.⁵³ Later in het debat waren alle ministers het erover eens dat de regering met duidelijke termen naar buiten zou moeten komen.⁵⁴ Desondanks was het nodig om te proberen om de Arabische landen zo min mogelijk te irriteren. De regering moest het buitenland laten zien dat het hen er in resolutie 242 niet omging de Arabische landen als agressor aan te wijzen, maar dat het hoofdpunt was om het conflict voor Nederland op te lossen. Daarnaast moest Van der Stoel bij de Arabische landen zijn standpunten ten aanzien van Palestina nog duidelijker naar voren brengen in persoonlijke gesprekken. Uiteindelijk concludeerde Den Uyl dat dit probleem in Europees verband behandeld moest worden. Vanwege het gemeenschappelijk olievoorzieningsschema ging dit embargo namelijk alle Europese landen aan.⁵⁵

Hoewel Van der Stoel in het begin van de vergadering nog angstig reageerde, waren de meeste ministers een stuk feller in hun uitlatingen. Tijdens het debat kregen de ministers ook nog te horen dat Saoedi-Arabië zich aansloot bij het embargo met daarbij de eis dat Nederland de Israëliëse agressie binnen 48 uur zou veroordelen, zou pleiten voor het

⁵² Notulen, Buitenlands Beleid, 'De crisis in het Midden-Oosten', 26 oktober 1973, NL-HaNA, 2.02.05.02, Raad van Ministers, 1823-1992, inventarisnummer 1237. p. 8

⁵³ Ibidem. p. 10

⁵⁴ Ibidem. p. 13

⁵⁵ Ibidem pp. 12-15

zelfbeschikkingsrecht van het Palestijnse volk en van Israël zou eisen om de bezette gebieden te ontruimen. Hieraan toegeven was geen mogelijkheid en de regering zou de Arabieren moeten overtuigen van eenzelfde behandeling als haar bondgenoten die hetzelfde standpunt hadden ingenomen.⁵⁶

Van een echte wijziging van standpunt is nog niet te spreken. De regering moest namelijk de rest van de wereld overtuigen dat zij altijd al een stelling had aangenomen die niet per se anti-Arabisch was. Tegelijkertijd vond de regering ook dat Nederland naar de buitenwereld toe moest uitstralen niet voor buitenlandse druk te buigen. Op de houding van Nederland was er niet alleen druk vanuit het buitenland, maar ook vanuit het binnenland.

In de week daarna bleef het betrekkelijk rustig bij het ministerie van Buitenlandse Zaken, aangezien alle berichten die naar buiten zouden komen nadelig konden zijn voor de positie van Nederland. Het ministerie van Buitenlandse Zaken besloot de gesprekken van 4 en 5 november af te wachten en Van der Stoel kreeg het advies zich niet negatief op te stellen tegenover de EEG om verdere isolatie uit te sluiten.⁵⁷

De reacties van de ministerraad op de handtekening onder de verklaring van de Negen

Nadat de verklaring van de Negen was ondertekend, stonden de kranten vol met verschillende interpretaties. De opinie was namelijk erg verdeeld. Veel mensen zagen de ondertekening van de verklaring als een knieval voor de Arabische grillen; anderen zagen het als een noodzakelijke beslissing. Slechts weinig mensen interpreteerden het akkoord van Van der Stoel als vasthouden aan zijn initiële standpunt. In de ministerraad was het agendapunt ‘de standpuntverklaring inzake het conflict in het Midden-Oosten’ drie dagen na de verklaring groter dan in de weken daarvoor. Van der Stoel licht in deze vergadering de totstandkoming van de verklaring toe en houdt vast aan het feit dat hij nooit van zijn interpretatie van resolutie 242 is afgeweken. In deze verklaring is echter wel een nieuw element toegevoegd met betrekking tot de Palestijnen. Naast het humanitaire aspect en het vluchtelingenaspect, is hier ook een politiek facet aan toegevoegd. Volgens de minister kon een vredesregeling tot stand komen als ze voor de Palestijnen geen oplossing zouden vinden. Dat er aan de Palestijnakwestie ook een politieke dimensie zat, zou Van der Stoel ook al in de Tweede Kamer gezegd hebben. Daarom kon men deze verklaring,

⁵⁶ Notulen, Buitenlands Beleid, ‘De crisis in het Midden-Oosten’, 26 oktober 1973, NL-HaNA, 2.02.05.02, Raad van Ministers, 1823-1992, inventarisnummer 1237 p. 13

⁵⁷ Notulen, Buitenlands Beleid, ‘De crisis in het Midden-Oosten’, 2 november 1973, NL-HaNA, 2.02.05.02, Raad van Ministers, 1823-1992, inventarisnummer 1237 pp. 10-11

volgens de ministers, niet zien als een radicale koerswijziging, een toegift aan de Arabische druk of het verraad van Israël.⁵⁸

Hoewel de meeste ministers respect hadden voor de manier van handelen van Van der Stoel, waren enkele ministers er minder van overtuigd dat Nederland een consistent buitenlands beleid had. Volgens de kritische ministers was de verklaring alleen op subtiele juridische gronden gelijk aan de verklaring die de regering op 9 oktober had afgelegd. Zowel in het binnen- als in het buitenland zou deze verklaring wel gelden als een ombuiging voor de druk van het olie-embargo.⁵⁹ De duidelijkste woorden kwamen van minister-president den Uyl, die heel pragmatisch reageerde op de verklaring. Hij vond het onverstandig als Nederland weer zou afwijken van het standpunt van de overige acht, wat zou betekenen dat het olie-embargo Nederland veel harder zou raken. Hij gaf toe dat de gehele context rondom de verklaring de indruk wekte dat deze onder druk tot stand was gekomen. Daarnaast zou de bijdrage van Nederland aan een oplossing voor het Midden-Oostenconflict minimaal zijn geweest als het land politiek en economisch zwaar gehavend was.⁶⁰ Van der Stoel sloot het debat over deze discussie af door te stellen dat de andere landen het verdrag ook zonder Nederland hadden ondertekend, maar dat Nederland dan wel met grotere Arabische repercussies te maken zou krijgen.⁶¹ In de latere ministerraadvergaderingen van november ging het de ministers voornamelijk om de plaats van Nederland binnen de EEG en om in hoeverre Nederland op de solidariteit van de andere EEG-landen kon rekenen.⁶²

Conclusie

Terugkijkend naar de geheime vergaderingen van de ministers zijn er weer twee opvattingen mogelijk. Het heeft er wel degelijk schijn van dat Nederland onder druk van het embargo van standpunt is veranderd. De woorden van Den Uyl geven toch veel blijk van een verandering van standpunt onder invloed van het olie-embargo. Daarnaast blijkt ook hier een goede samenwerking tussen de EEG-landen niet zo evident. Er heerste een sterke *quid pro quo*-instelling, voornamelijk vanuit de Franse kant, die er een pro-Arabische instelling op nahield

⁵⁸ Notulen , Buitenlands Beleid, 'De (Europese) standpuntsbepaling inzake het conflict in het Midden-Oosten. De komende Europese topconferentie', 9 november 1973, NL-HaNA, 2.02.05.02, Raad van Ministers, 1823-1992, inventarisnummer 1237 pp. 4-5

⁵⁹ Notulen , Buitenlands Beleid, 'De (Europese) standpuntsbepaling inzake het conflict in het Midden-Oosten. De komende Europese topconferentie', 9 november 1973, NL-HaNA, 2.02.05.02, Raad van Ministers, 1823-1992, inventarisnummer 1237 pp. 7-10

⁶⁰ Ibidem. p. 11

⁶¹ Ibidem. p. 16

⁶² Notulen , Buitenlands Beleid, 'De Arabische Oliebeperking', 23-30 november 1973, NL-HaNA, 2.02.05.02, Raad van Ministers, 1823-1992, inventarisnummer 1237.

en nauwelijks accepteerde om mee te werken aan de oliedistributie. Dit was totdat Nederland de Franse interpretatie van resolutie 242 aannam, maar ook vanuit de Engelse kant, waar men erg bang was dat de Arabieren hun geld uit de Britse economie zouden trekken.⁶³ Dit maakte het nog moeilijker om aan het Nederlandse standpunt vast te houden, aangezien Nederland binnen de alliantie geen steun kreeg. Dit ontkracht een deel van mijn hypothese, aangezien er vanuit is gegaan dat het lidmaatschap van zowel de NAVO als de EEG beschouwd kon worden als het hebben van een sterke alliantie.

⁶³ Notulen , Buitenlands Beleid, 'De (Europese) standpuntbepaling inzake het conflict in het Midden-Oosten. De komende Europese topconferentie', 16 november 1973, NL-HaNA, 2.02.05.02, Raad van Ministers, 1823-1992, inventarisnummer 1237. pp. 13, 17

Hoofdstuk 3. De Media.

Wat waren de standpunten en reacties in de Nederlandse media op de uitbraak van de Jom Kipoeroorlog, op het daarop volgende olie-embargo en op de verklaring van de Negen?

De reden om de Nederlandse media⁶⁴ te analyseren, is om een goed beeld te krijgen van de publieke opinie in deze periode. Aan de hand van vier⁶⁵ nationale kranten is toch een beeld te vormen van de publieke opinie die hier onlosmakelijk mee verbonden is. De vier kranten waarvoor is gekozen, zijn Het Parool, De Telegraaf, Trouw en de Volkskrant.⁶⁶ Volgens oplagecijfers uit 1973 waren dit vier grotere kranten met ieder een andere plek binnen het politieke spectrum.⁶⁷ Heel simplistisch gesteld, was het Parool een sociaaldemocratische en lichtelijk linkse krant, was De Telegraaf een rechtse krant, was Trouw een christelijke krant en was de Volkskrant een linkse krant.⁶⁸

De eerste reacties op de oorlog

Het was tot de jaren '70 een taboe voor mensen om zich kritisch uit te laten over Israël. Hoewel Israël gedurende de gehele boycot op grote steun kon rekenen vanuit Nederland, werd een meer kritische houding ten opzichte van Israël steeds meer geaccepteerd.⁶⁹ Desondanks stonden de media bij de uitbraak van de Oktoberoorlog massaal achter Israël.

De Telegraaf, Het Parool en Trouw waren het meest subjectief door te spreken over een achterbakse houding van de Arabieren en uitten nadrukkelijk hun steun voor Israël. De Volkskrant had een enigszins objectieve houding en probeerde wel van beide kanten verslag te doen. De media waren het er wel unaniem over eens dat de schuld van de oorlog bij de Arabische landen lag.⁷⁰ Na de eerste schrikreacties zagen de media ook de eventuele gevolgen en werd de angst voor een Arabisch olie-embargo elke dag groter. De Telegraaf was daarbij het

⁶⁴ Met de Nederlandse media wordt er voornamelijk gerefereerd aan de grote landelijke kranten.

⁶⁵ Voor de geïnteresseerde lezer vindt u de opinie van het NRC-Handelsblad in bijlage 5.

⁶⁶ Voor de opinie in het *NRC Handelsblad* zie bijlage 3.

⁶⁷ Jan Van de Plasse, *Kroniek van de Nederlandse dagblad- en opiniepers*. Otto Cramwinkel Uitgever (2005) p.196

⁶⁸ Piet Bakker en Otto Scholten. *Communicatiekaart van Nederland: overzicht van media en communicatie*. Editie 7 Kluwer (2009) pp. 18-20.

⁶⁹ Grunfeld. *Nederland en het Nabije Oosten*. pp. 123-124

⁷⁰ Redactie Buitenland, 'Israël slaat hard terug', 'Als een dief in de nacht', *De Telegraaf*. 8 oktober 1973 pp. 1-3,

Commentaar, 'Guwelijk Pokerspel', *De Telegraaf*. 9 oktober 1973 p. 1,

Redactie, 'Ten geleide: Offensief', *Volkskrant*, 18 oktober 1973 p.3,

Redactie, 'Egyptische Stormloop in Sinäiwoestijn'. *Het Parool* 15 oktober 1973 pp.1-3,

Parlementsredactie, 'Geen onbezorgde dagen voor kabinet Den Uyl', *Trouw*. 9 oktober 1973 p. 5

meest pessimistisch en voorspelde een wereldwijd olietekort. Tevens waren al enige verschuivingen in Nederland op te merken met betrekking tot het Israëliësch standpunt.⁷¹

Kritiek vanaf het embargo

Na het ingaan van het embargo kwam er vanuit de media veel kritiek op het gevoerde buitenlands beleid. Per krant zal een overzicht gegeven worden van hun reactie op het embargo en het gevoerde buitenlands beleid.

De Volkskrant

De Volkskrant liet zich niet snel kritisch uit over het beleid van Van der Stoel, ondanks dat ook deze krant vreesde voor de economische gevolgen. De krant was van mening dat de Nederlandse regering in de steek was gelaten door de andere landen van de OESO^{72,73}. De Volkskrant was wel kritisch over het laconieke omspringen met het embargo. Het werd tijd voor de overheid om de consequenties van dit embargo serieus te nemen en zuinig om te gaan met de olievoorraden. Doordat het ministerie steeds geen duidelijkheid kon verschaffen over de intenties van de Arabische landen, waren er twijfels over de kwaliteit van het diplomatieke apparaat.⁷⁴

Aangezien de situatie met betrekking tot het embargo verregaande gevolgen zou hebben voor Nederland, kon de Volkskrant het beleid van Van der Stoel niet prijzen. Echter, de krant vond de kritiek onterecht die Van der Stoel ontving over zijn handelen, namelijk dat hij de stoere taal beter kon overlaten aan de Kamer. Dat de minister gedreven sprak over een bondgenoot van Nederland getuigde volgens de krant van menselijke trekken. De trouwe lezers van de Volkskrant waren minder te spreken over het gevoerde beleid. Het beleid kreeg de voornaamste schuld dat Nederland zonder olie zat. Het merendeel van de schrijvers van ingezonden stukken zag Van der Stoel het liefst opstappen, maar vond ook dat Israël zich moest terugtrekken. Dit getuigt van een zeer felle opinie, waarin Israël zeker niet wordt beschermd.⁷⁵

⁷¹ Redactie, 'Faillissement van de UNO en een weifelend Westen', *Telegraaf* 13 oktober 1973 p. 8

⁷² Organisatie voor economische samenwerking en ontwikkeling, bestaande uit 24 landen.

⁷³ Redactie, 'OESO wacht nog met verdeling', *Volkskrant* 27 oktober 1973 p.3

⁷⁴ H. Hansen, 'Diplomaten missen inzicht crisis', *Volkskrant* 2 november 1973 p. 1

⁷⁵ Rubriek U, 'Kritiek op Midden-Oosten beleid', *Volkskrant* 2 november 1973 p. 17

De Telegraaf

De Telegraaf zag minister van der Stoel als de voornaamste oorzaak voor het embargo. Het embargo zou voortkomen uit het gesprek dat Van der Stoel op 17 oktober met vier Arabische diplomaten had gehad.⁷⁶ De Telegraaf verweet het hem dat hij te weinig deed en dat zijn uitspraken te heftig waren voor iemand in zijn positie. Ook gaf de krant aan dat hij geen minister van Buitenlandse Zaken had moeten worden als het hem niet zou lukken om op zijn woorden te passen.⁷⁷ Verder verweet De Telegraaf de regering dat deze met twee maten zou meten, toen uitlekte dat zij – nog niet bekend met de gedane wapenlevering – Israël niet hadden gesteund toen dat moest.⁷⁸ De kritiek op Van der Stoel nam in de loop der dagen alsmaar toe. De opiniestukken in de Telegraaf waren duidelijk: het was ‘Den Uyl of Olie’⁷⁹ De verklaring van Van der Stoel dat hij slechts de standpunten van de Tweede kamer had overgebracht, kwam hem duur te staan. Een capabel minister zou namelijk boven de kamer moeten staan. Van een Kamerlid hoefde men niet te verwachten dat hij een diplomatieke specialist zou zijn, maar van een minister van Buitenlandse Zaken verwachtte men dat wel.⁸⁰

Ondanks de dreigende sancties bleef de steun voor Israël aanhouden, zoals blijkt uit een gepubliceerde brief van J. Soetendorp. Hierin stelt hij dat Nederlanders hun geld mogen houden als men toegeeft aan de Arabieren, maar dat Nederlanders dan niets minder zijn dan slaven.⁸¹ De Telegraaf eiste eigenlijk het onmogelijke van de regering. Aan de ene zijde moest zij het embargo laten opheffen, aan de andere zijde moest zij nog steeds Israël openlijk steunen.

Trouw

Hoewel Trouw objectief verslag uitbracht van de gebeurtenissen, liet de krant duidelijk zien waar zijn loyaliteit lag. Zo staat er in de krant ‘Het argument waarmee de boycottende landen hun optreden rechtvaardigen – Nederland zou te zeer achter Israël staan – doet de waarheid minder geweld aan dan onze regering thans vermoedelijk wil toegeven.’ Hoewel de politiek een neutrale houding probeerde aan te nemen, liet Trouw weten Israël volledig te steunen en deze olieboycot als een beproeving te zien voor de pro-Israëlische houding van het Nederlandse volk. Ook gaf de krant aan dat men deze houding gewoon moest uitzitten. Het ging zelfs zo ver dat

⁷⁶ Redactie, ‘Boycot na diplomatiek onderhoud’, *Telegraaf* 24 oktober 1973 p.1, Joris Voorhoeve, *Peace, Profits and Principles: A study of Dutch Foreign Policy*. Martinus Nijhoff (Leiden, 1984) p. 239

⁷⁷ Redactie, ‘Twee Maten’, *Telegraaf* 30 oktober 1973 p.3

⁷⁸ E. Brandt, ‘Kabinet Den Uyl zei nee’, *Telegraaf* 31 oktober 1973 p. 1

⁷⁹ S. Huygens, ‘Den Uyl of olie’, *Telegraaf* 1 november 1973 p. 4

⁸⁰ Redactie, ‘Ministeriële loopjongens’, *Telegraaf* 2 november 1973 p.3

⁸¹ J. Soetendorp. ‘Goede naam beter dan goede olie’, *Telegraaf* 27 oktober 1973 p. 17

de redactie van Trouw eerder voor het steunen van Israël was dan voor een vrede.⁸² Volgens Trouw had het Nederlandse volk zijn regering gekozen en het was dus niet vreemd dat de Nederlandse regering Israël bleef steunen.

Volgens Trouw probeerden de Arabieren met hun embargo een splitsing te laten ontstaan tussen de Europese landen. Een spaak lopende Europese coöperatie zou er namelijk voor zorgen dat de gevolgen van de crisis groter zouden worden dan nodig was. Hierbij waren de Arabische landen zeer gebaat, omdat die hun positie aan de onderhandelingstafel zouden verstevigen. Door de olietoevoer naar de voor West-Europa zeer belangrijke haven van Rotterdam te beperken, hoopten de Arabische leiders dat de EEG druk op Nederland zou uitoefenen. Dit konden ze doen door een voor Nederland gunstig distributiesysteem afhankelijk te maken van hun medewerking aan een pro-Arabische Europese verklaring.⁸³

Het Parool

Ook Het Parool geeft veel kritiek op het buitenlandse beleid. De krant verwijt het ministerie dat zij eerder een politiek toneelstuk aan het opvoeren is om zo de achterban tevreden te stellen in plaats van daadwerkelijk bezig te zijn met kundige diplomatiek. Daarnaast was volgens het Parool onzinnig voor Nederland om zich steeds als haantje-de-voorste te gedragen en meteen zijn mening te laten doorschemeren. Het resulteerde alleen maar in vernederend terugkrabbelen wanneer men weer moet spreken van ‘misverstanden’, terwijl in het Midden-Oosten belangen van Shell worden genationaliseerd.⁸⁴

De reacties op de handtekening van Van der Stoel onder de verklaring van de Negen

Tot aan de verklaring van de Negen was de kritiek op Van der Stoel alleen maar toegenomen. Alleen de Volkskrant hield zich neutraal ten opzichte van het gevoerde beleid. Het is te verwachten dat de partijen die eerst tegen het buitenlandse beleid van Van der Stoel waren, nu positief zouden reageren op de ondertekening van de verklaring van de Negen. Aan de andere kant is te verwachten dat de kranten die altijd achter Israël stonden en het gevoerde buitenlandse beleid steunden, tegen het ondertekenen zouden zijn. Het is van belang om naar deze reacties te kijken, om zo een beeld te vormen van de publiek opinie, en of zij vond dat Nederland was bezweken onder de druk van het embargo. Hieronder komt aan bod hoe de vier kranten schreven over de handtekening onder de verklaring van de Negen.

⁸² Commentaar, ‘Olieboycot 1 en 2’, *Trouw* 25 oktober 1973 p. 7

⁸³ Redactie, ‘Olieboycot bedreigt Westerse samenwerking’, *Trouw* 3 november 1973 p. 27

⁸⁴ J.C.F. Bletz, ‘Politiek voor achterban verving diplomatie’, *Het Parool* 25 oktober 1973 p. 4

De Telegraaf

Gedurende de gehele periode liet De Telegraaf zich negatief uit over het beleid van de overheid, maar liet de krant wel weten Israël te blijven steunen. Hoewel de krant in oktober en begin november continu aandacht besteedde aan de oliecrisis, was het opvallend dat de verklaring van de Negen pas op pagina 9 voor het eerst was vermeld. In het artikel ‘Euromarkt buigt voor de Arabieren’ liet de krant blijken dat de Europese ministers van Buitenlandse Zaken een pro-Arabische verklaring hadden ondertekend. Europa was gehanteerd en had moreel verloren door te zwichten voor de pressie. Daarnaast was Israël de steun van Europa kwijtgeraakt.⁸⁵ Het zwichten voor de chantage waar de krant begin oktober nog voor vreesde was nu werkelijkheid geworden, waardoor het volgens De Telegraaf afwachten was op het volgende chantagemiddel.⁸⁶

‘De knieval’ werkte voor de kritiek van de krant als een katalysator.⁸⁷ De Telegraaf was van mening dat de bemoeizucht en de betweterigheid van de regering onnodig waren en het land alleen negatieve resultaten bezorgden. De grootste kritiek kwam van een eigen partijgenoot. De directeur van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, dr. L. de Jong, noemde Van der Stoel namelijk een leugenaar die het verleden had verloochend. In een duidelijke opsomming maakte hij duidelijk waarom deze verklaring zo’n grote capitulatie was voor het olie-embargo⁸⁸. Daarnaast werd weer duidelijk dat de Europese landen Nederland in de steek lieten. Het verdrag was daarom een rechtstreekse trap in de rug van Israël.⁸⁹

Het Parool

Het Parool, evenzeer kritisch op de buitenlandse politiek, beschouwde de handelswijze van de minister als een keerpunt in de Nederlandse politiek. De koers was gewijzigd naar een pro-Arabisch standpunt en dit betekende ook een verandering voor de positie van het Palestijnse volk. In Het Parool stond bijvoorbeeld: ‘*De uitwerkingen van het oliewapen waren duidelijk zichtbaar geworden*’.⁹⁰ Het Parool laat blijken het besluit van de Nederlandse overheid met betrekking tot de verklaring uiterst te betreuren. Dit was ten eerste het geval omdat de verklaring

⁸⁵ Correspondent Brussel, ‘Euromarkt buigt voor Arabieren’, *Telegraaf* 7 november 1973 p.9

⁸⁶ J. Soetendorp, ‘Waarom ik niet kan geloven in concessies’, *Telegraaf* 8 november 1973 p. 13

⁸⁷ H. van Loon, ‘Knieval levert ons land geen spatje olie op’, *Telegraaf* 19 november 1973 p.1

⁸⁸ Israël moest zonder tegenprestatie de omsingeling van het derde Egyptische leger opgeven, waardoor een pressiemiddel ten gunste van Israëlische krijgsgevangenen teniet ging én het moest alle gebieden ontruimen die het in 1967 had bezet uit zelfbescherming, met uitzondering van minimale grenscorrecties. Daarvoor kreeg Israël op papier vrede troepen en gedemilitariseerde zondes terug. Alles zou onder de Verenigde Naties vallen, die Israël nog niet had beschermd, dat niet deed en ook niet zou doen.

⁸⁹ L. de Jong, ‘Open brief aan mr. M. van der Stoel’, *Telegraaf* 7 november 1973 p.7

⁹⁰ J. Bletz, ‘Keerpunt in Nederlandse politiek’, *Het Parool* 7 november 1973 p. 1

ten aanzien van het Midden-Oostenconflict zelf geheel overbodig of zelfs schadelijk is. Ten tweede had Nederland zich nu vastgelegd op een tekst die duidelijk tot stand gekomen was onder Arabische druk, wat een extra aanmoediging kan zijn voor volgende eisen. Ten derde had Nederland er binnen het Europese raam aan meegewerkt om de Negen tot instrument van de Franse Midden-Oosten politiek te maken. Dat is een slecht precedent.⁹¹ Ook Het Parool publiceerde de brief van dr. De Jong. In de overige opiniestukken was men het er duidelijk over eens: Nederland was te koop.⁹²

Volkskrant

De Volkskrant, tot nu toe een neutrale partij in deze kwestie, was het niet geheel eens met de verklaring en vond dat er een merkbare verschuiving was naar een pro-Arabische politiek.⁹³ Daarnaast was er veel kritiek met betrekking tot het gevormde beeld dat de Fransen te veel inspraak hadden op het Europese beleid.⁹⁴ Waar de meeste kranten veel opiniestukken wijdden aan dit onderwerp, bleef het in de Volkskrant rustig. De Volkskrant plaatste de open brief van De Jong niet, maar deze brief vormde wel de aanleiding voor een zeer defensief stuk ter verdediging van het beleid van Van der Stoel. Het commentaar van de meest rechtse partijen zou hypocriet zijn, aangezien zij pas na het embargo van mening waren veranderd. Volgens de schrijver van dit stuk was Van der Stoel nuchter gebleven en had hij goed gehandeld. De schrijver sprak van een vete jegens links door de rechtste partijen, die de schuld van dit embargo in de schoenen van dit linkse kabinet zouden willen schuiven.⁹⁵

Trouw

Op 7 november kopte Trouw 'Regering steunt EEG in pro-Arabische verklaring'. Het Israëltrouwe Trouw vond dat de regering een ommekeer had gemaakt in haar standpunt over het Midden-Oostenconflict. Hoewel de verklaring lijkt op resolutie 242, leggen de EEG-ministers dit namelijk zodanig uit dat de verklaring volledig overeenkomt met het Franse pro-Arabische standpunt. Dat is het standpunt dat Nederland tot nu toe nooit had willen ondertekenen. Ondanks dat de Nederlandse regering toegaf aan de EEG, werden er nog geen maatregelen genomen om de olieschaarste evenredig te verdelen.⁹⁶ Net als Het Parool en De

⁹¹ Redactie, 'Keerpunt '73?', *Het Parool* 8 november 1973 p.3

⁹² P. 't Veer, 'Pressie op v. d. Stoel', *Het Parool*. 8 november 1973 p. 4

⁹³ Redactie, 'Ten Geleide: Neutraliteit', *Volkskrant* 7 november 1973 p. 3

⁹⁴ Redactie, 'Standpunten Europese Gemeenschap', *Volkskrant* 7 november 1973 p.6

⁹⁵ K. Bastiaansen. 'Van der Stoel mikpunt van onfrisse aanvallen', *Volkskrant* 9 november 1973 p.7

⁹⁶ Redactie, 'Regering steunt EEG in pro-Arabische verklaring', *Trouw* 7 november 1973 p.1

Telegraaf, vond ook Trouw dat de EEG gezwicht was voor de druk. Desondanks viel Trouw de minister niet hard af. Er waren weinig ministers die ooit onder zoveel internationale druk hadden gestaan, want het is onbekend wat er zou zijn gebeurd binnen de EEG als Nederland tegen had gestemd. Daarnaast stelde de schrijver in Trouw de vraag of men hem nog zou blijven steunen op het moment dat door zijn ‘nee’ de gevolgen van het embargo voelbaar waren geworden als men hem nu zou verwijten dat hij van mening was veranderd. De schrijver dacht zelf van niet. De kritiek lag volgens hem bij een niet-solidair Europa, dat, als de samenwerking goed was geweest, niet had hoeven zwichten voor de Arabische landen.⁹⁷

Conclusie over het beeld in de media

Een groot deel van de Nederlandse media zag de ondertekening van de verklaring van de Negen als een knieval voor het olie-embargo. Niet alleen in Nederland, maar ook in het buitenland vond de pers dat Nederland bezweken was onder de druk. In de Arabische pers sprak men van een pijnlijke revisie en in ook in België vond men deze verklaring een toenadering tot de Arabieren, zoals blijkt uit een brief van de Nederlandse ambassades in Egypte en Antwerpen.⁹⁸ Vooral De Telegraaf zette de Nederlandse regering neer als een land dat zijn bondgenoten liet vallen wanneer dit economisch nadelige gevolgen zou hebben. Alle kranten waren het erover eens dat de EEG Nederland in de steek liet en dat elk land binnen deze gemeenschap eigenlijk zichzelf probeerde te redden.

Alleen de Volkskrant stond nog achter het besluit van Van der Stoel, hoewel de krant het niet helemaal eens was met de pro-Arabische verklaring. Er was een bepaald patroon verwacht, maar dit is niet gevonden in de analyse. De enige krant die aan de verwachting voldeed, was Trouw. Deze krant bleef inderdaad achter zijn pro-Israëlische standpunt staan.

Bij de kranten bleven over het algemeen de pro-Israëlische gevoelens bestaan. Behalve de Volkskrant waren de kranten over het algemeen van mening, dat de Nederlandse overheid was gezwicht voor het embargo. Over het algemeen was de media standvastiger dan de politici en hielden zij voet bij stuk vast aan hun standpunt, zelfs wanneer het land in een zware economische crisis dreigde te belanden.

⁹⁷ Redactie, ‘Gezwicht’, *Trouw* 8 november 1973 p. 7

⁹⁸ Brief, F. von Oven, ‘Nederland in de Egyptische pers na verklaring der Negen’, 9 november 1973, NL-HaNA, 2.05.313, Werkgroep Midden-Oosten 1970-1974, Inventarisnummer 14351, Brief, C.J. van Schelle, ‘Reacties van de pers in België’, NL-HaNA, 2.05.313, Werkgroep Midden-Oosten 1970-1974, Inventarisnummer 14351, 13 november 1973

Conclusie

In de boeken en artikelen over het olie-embargo van Nederland is dit embargo altijd afgeschilderd als een mislukt project. De olieschaarste waar men voor vreesde, bleek niet te komen. Nederland deed het economisch gezien zelfs beter dan andere landen binnen de EEG.⁹⁹ Volgens mijn hypothese, waarin ik de *receiver-theories* van Wallenstein aanhield, zou een embargo op Nederland geen succes zijn. Waarin succes een wijziging in het Nederlandse beleid was ten aanzien van de vraagstukken van de bezette gebieden en de Palestijnen. Dit is onderzocht door de discussies in de Tweede Kamer, de ministerraad en de media te analyseren.

In de Tweede Kamer waren de ministers na de uitbraak van de oorlog over het algemeen erg pro-Israël. Behalve de PSP en CPN spraken de partijen zich nauwelijks uit over de rechten van het Palestijnse volk. Nadat Nederland het embargo kreeg opgelegd, viel bij minister van der Stoep de steun van de Kamer vrij snel weg. Een Kamerlid opperde zelfs om over te stappen naar de Franse interpretatie van de resolutie. De andere Kamerleden stelden nog niet zulke drastische maatregelen voor, maar de minister kreeg wel de vraag om te proberen een neutrale mening te houden. Dit was niet alleen om de Arabieren niet te irriteren, maar ook om de andere EEG-landen tevreden te houden. Het ondertekenen van de verklaring van de Negen zorgde voor veel ophef binnen de Kamer, maar het zorgde er tevens voor dat ministers de problematiek rondom Palestina uitvoeriger gingen bespreken. De meeste partijen waren het er wel mee eens dat het ondertekenen van dit verdrag duidde op enige beleidswijziging, maar dat dit van belang was voor de Nederlandse positie binnen de EEG, voor de economische gevolgen die Nederland had ondervonden en voor Van der Stoep, die zich van dit verdrag had gedistantieerd.

In de ministerraad was de rode draad gedurende deze vergaderingen om het embargo af te wenden zonder gezichtsverlies te lijden. Het valt op dat de minister van Buitenlandse Zaken nauwelijks durfde te handelen uit angst om zowel door de publieke opinie als door de Arabische landen afgestraft te worden. De ministers vonden zelf dat zij de Arabische landen niet anders behandeld hadden dan de andere landen van de EEG, maar wisten niet hoe zij dit naar de buitenwereld moesten brengen zonder uit te stralen dat zij voor de Arabische eisen waren gebogen. Het valt in de ministerraad ook op hoeveel druk Frankrijk en Engeland op Nederland uitoefenen om zich bij het standpunt van de overige landen uit de EEG aan te sluiten. De economische sancties kwamen niet alleen vanuit de Arabische landen, maar ook vanuit hun eigen verbond. Na het ondertekenen van de verklaring moest Van der Stoep zichzelf zwaar verdedigen dat hij nog steeds een consistent beleid had gevoerd, want ook binnen de

⁹⁹ Hellema, Wiebes en Witte. *The Netherlands and the oil crisis*. p. 235

ministerraad had men het gevoel dat Nederland onder druk van het embargo en van de EEG van standpunt was veranderd. De minister-president had met deze opvatting weinig moeite en vond het zeer logisch dat Nederland zich had aangesloten bij de verklaring van de EEG.

De media waren, zoals verwacht, het felst in hun standpunten, maar ook het meest wisselvallig. Behalve in de Volkskrant was er een zeer uitgesproken mening over het buitenlandse beleid van Van der Stoep. De Telegraaf en Het Parool waren beide pro-Israëliësch, maar hadden desondanks kritiek op de minister, zowel voor als na het tekenen van de verklaring. Deze verklaring werd onomstreden beschreven als door de knieën gaan voor de Arabische olie. Trouw bleef gedurende de hele periode achter Israël staan en was van mening dat Nederland bereid moest zijn om zware economische gevolgen te accepteren en nooit te buigen voor de eisen van een ander. De Volkskrant steunde het beleid van de minister en zag geen andere oplossing voor Nederland dan het verdrag te ondertekenen, hoewel de krant dit zwaar betreunde. Volgens de Volkskrant was Nederland gezwicht voor de buitenlandse druk, maar zou het meer desastreuze gevolgen hebben gehad als de minister het verdrag niet had getekend.

Hoewel de verwachting was dat Nederland weinig problemen zou ondervinden met betrekking tot dit embargo, bleek dit totaal niet het geval te zijn. Nederland bleek een stuk gevoeliger voor de buitenlandse druk en de pro-Israëliësche stemmen in het land werden al snel gematigder. Tevens werd er in de hypothese gesteld dat Nederland zich in twee sterke verbonden bevond, wat volgens de theorie van Wallensteen zeer positief zou zijn, echter bleek deze een stuk minder sterk toen meerdere landen van deze alliantie geraakt werden door het embargo. Volgens de theorie van Wallensteen was het embargo niet succesvol. Nederland heeft nooit volledig achter de Franse interpretatie van resolutie 242 gestaan en heeft Israël nooit publiekelijk veroordeeld. Dit resultaat lijkt een foute conclusie en zou juist pleiten voor het betoog van Baldwin dat men dan te veel factoren buiten beschouwing laat. Het gevolg van dit embargo is namelijk wel dat Nederland deels van koers is veranderd. Daarnaast is de druk om het Midden-Oostenconflict op te lossen binnen de EEG drastisch verhoogd en tot slot is de Palestijnproblematiek vanaf het embargo uitvoeriger besproken binnen alle onderzochte onderwerpen. Daarom luidt de conclusie dat de theorie van Wallensteen op dit onderwerp verwerpelijk en te ongenueanceerd is. De theorie van Baldwin blijkt een betere en meer systematische manier om het nut van een economische sanctie te analyseren.

Naar mijn mening is een vervolgonderzoek ook zeker van belang, aangezien men in de meeste theorieën uitgaat van een concreet resultaat. Het uiteindelijke gevolg van een economische sanctie bleek in dit geval een stuk genuanceerder te liggen, waardoor het mij van belang lijkt dat ook andere sancties, die in eerste instantie als onsuccesvol werden beschouwd,

een revisie krijgen, om zo een duidelijker beeld te krijgen wat de daadwerkelijke effecten zijn van economische sancties.

Bijlage 1. Resolutie 242

In deze thesis is resolutie 242 van groot belang. Volgens de theorie van Wallenstein en ook volgens de hypothese in deze scriptie zou Nederland, ondanks de druk van de opgelegde economische sancties, niet buigen en vast houden aan zijn perceptie van resolutie 242. Deze resolutie ontstond kort na de Juni-oorlog van 1967 en was een van de meest fameuze en controversiële resoluties die de Verenigde Naties ooit heeft ontworpen en heeft aangenomen. De controverse van deze resolutie was dat deze op meerdere manieren te interpreteren is. Resolutie 242 begon met twee gedachten: de ontoelaatbaarheid van grondgebied verkrijgen door middel van oorlog en de noodzaak om te werken aan een rechtvaardige en duurzame vrede waarin elke staat in het betrokken gebied kan leven in veiligheid.¹⁰⁰

Deze vredesregeling bestond uit twee grondslagen. Ten eerste werd van Israël geëist dat zij hun troepen zouden terugtrekken uit territoria die in de Juni-oorlog van 1967 waren bezet. Ten tweede werd van de andere partij verwacht dat zij hun aanspraak op de staat van oorlog zouden beëindigen en werd daarnaast verwacht respect te hebben voor en voor waarborg te zorgen van de soevereiniteit en de politieke autonomie van alle staten in het gebied en hun recht om vreedzaam, dus vrij van terreur, te kunnen wonen binnen veilige en erkende grenzen. Volgens de ontwerpers van deze resolutie zou dit geen grondlegging voor een vredesverdrag zijn, maar slechts een directief om de verdere onderhandelingen te ondersteunen voor een verdere definitieve vredesregeling tussen de staat Israël en de omliggende Arabische landen.

Bij het ontwerp van deze resolutie is goed nagedacht over de woordkeuze. Zo werden de woorden ‘de’ en ‘alle’ voor de woorden ‘bezette gebieden’ met opzet niet gebruikt in de in het Engels opgestelde conceptresolutie. De uiteindelijke aanvaarding van de resolutie door alle betrokken partijen was juist mogelijk doordat deze zo dubbelzinnig was. Het zorgde ervoor dat alle partijen de resolutie op dat moment dusdanig konden interpreteren dat hun voornaamste doel in de resolutie aanwezig was. Zo zagen Egypte en Jordanië een aanmaning voor de terugtrekking van de Israëlische troepen uit de gebieden die ze in de Juni-oorlog veroverd hadden. Aan de andere kant dacht Israël dat er in de resolutie stond dat zij hier pas na de onderhandelingen met de Arabische buurlanden toe verplicht waren, mits deze onderhandelingen ook zouden uitmonden in een vredesverdrag met een akkoord over de vastgestelde grens. De enige voorwaarde aan deze grens was dat deze veilig was. Het hoefde niet per se de grens van voor de Juni-oorlog te zijn.¹⁰¹

¹⁰⁰ Soetendorp, *Het Nederlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict 1947-1977*. pp. 113-135

¹⁰¹ Lawrence Whetten, *The Canal War: Four-Power Conflict in the Middel-East*, MIT Press (London, 1974) p. 54

Bijlage 2. Receiver-oriented theories

In de *receiver-oriented theories* zijn verschillende variabelen van belang. Dit zijn onder andere het politieke systeem, de economische positie, het belang van handel, de reactie van de ontvangende partij (nader 'R' genoemd) en de instelling en interpretatie van R ten opzichte van het conflict.

Volgens Wallenstein hangt de reactie van een land erg af van het politieke systeem en voornamelijk van de mate van legaliteit waarmee een overheid kan ingrijpen. Er is dus een groot verschil tussen een centraal bestuurd en een polyarchisch bestuurd overheid. De rank van een land in het internationale systeem is van groot belang. Zo zijn landen die internationaal sterk staan volgens Wallenstein minder gevoelig voor economische sancties dan landen die niet zo snel kunnen rekenen op sterke bondgenoten. Een volgend punt is de afhankelijkheid van R van de handel met het embargo-opleggende land. Dit onderdeel van de theorie is voornamelijk bij dit onderzoek van groot belang, aangezien Nederland in 1973 68,1% van zijn olie invoerde uit de Arabische landen.¹⁰² Een andere variabele in deze theorie is hoe fundamenteel het probleem tussen de opleggende en de ontvangende partij is. Bij de oliecrisis draaide het om de interpretatie van resolutie 242. Tot slot is de kracht van de oppositie op de ontvangende regering van belang, waardoor een regering niet zo gemakkelijk een ingrijpende beslissing kan nemen. Deze kracht is moeilijk te meten. Wel geldt dat hoe democratischer het land is, des te meer invloed een oppositie kan hebben op het besluit van de regering. Behalve op de afhankelijkheid van handel en hun standvastigheid ten opzichte van het conflict scoort volgens de theorie van Wallenstein, zeer goed en zou daarom niet al te heftig moeten reageren op de economische sancties van OAPEC.¹⁰³

¹⁰² Soetendorp, *Het Nederlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict 1947-1977*.p. 140

¹⁰³ Wallenstein, , 'Characteristics of Economic Sanctions', pp. 255-259

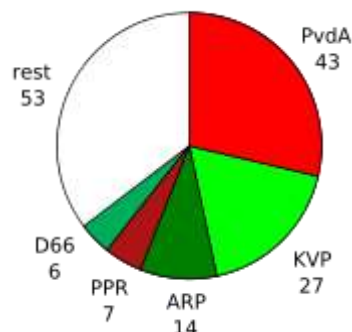
Bijlage 3. Baldwins voornaamste basisprincipes om het nut van een economische sanctie te analyseren

1. Er zijn vaak meerdere doelwitten en doelstellingen.
2. Succes is meestal een gradatie.
3. Het nut van een economische sanctie is te bepalen door te onderzoeken of andere beleidsinstrumenten wel zouden hebben gewerkt.
4. Sommige doelstellingen zijn moeilijker dan andere. Het is soms een grotere prestatie om een klein beetje succes te hebben bij een hele moeilijke doelstelling dan om veel succes te hebben bij een gemakkelijke doelstelling.
5. Soms hebben economische sancties een andere functie dan ze op het eerste gezicht laten zien.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Baldwin, *Economic Statecraft* Princeton University Press (Princeton, 1985) pp. 371-373

Bijlage 4. Het kabinet. Den Uyl.

Kabinet-Den Uyl

Coalitie

PvdA, KVP, ARP, PPR, D'66

Zeteltal TK

$43 + 27 + 14 + 7 + 6 = 97$

Minister-president, minister van Algemene Zaken	Joop den Uyl	PvdA	
Viceminister-president en minister van Justitie	Dries van Agt	KVP	afgetreden 8 september 1977 ^[1]
	Wilhelm Friedrich de Gaay Fortman	ARP	8 september 1977
Minister van Buitenlandse Zaken	Max van der Stoep	PvdA	
Minister van Binnenlandse Zaken	Wilhelm Friedrich de Gaay Fortman	ARP	
Minister van Onderwijs en Wetenschappen	Jos van Kemenade	PvdA	
Minister van Financiën	Wim Duisenberg	PvdA	
Minister van Defensie	Henk Vredeling	PvdA	afgetreden 1 januari 1977
	Bram Stemerding	PvdA	1 januari 1977
Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening	Hans Gruijters	D'66	
Minister van Verkeer en Waterstaat	Tjerk Westerterp	KVP	
Minister van Economische Zaken	Ruud Lubbers	KVP	
Minister van Landbouw en Visserij	Tiemen Brouwer	KVP	afgetreden 1 november 1973
	Fons van der Stee	KVP	1 november 1973
Minister van Sociale Zaken	Jaap Boersma	ARP	
Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk	Harry van Doorn	PPR	
Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne	Irene Vorrink	PvdA	
Minister voor Surinaamse en Nederlands-Antilliaanse Zaken	Wilhelm Friedrich de Gaay Fortman	ARP	

Bijlage 5. Opinie in het NRC-Handelsblad.

Het NRC liet na het uitbreken van de oorlog beide partijen aan het woord en probeerde een objectief verslag te geven door de visies van beide partijen weer te geven. De krant zag het offensief van Syrië en Egypte eerder in het nadeel van deze twee landen uitpakken. Omdat de Arabische buurlanden niet in actie schoten en het oliefront zich ook nog afzijdig hield zag de krant eerder een ‘boemerang effect’ aankomen, waarmee bedoelt werd dat Israël net zo hard zou terugstoten en hierna misschien zelfs meer grondgebied zou eisen.¹⁰⁵ Het NRC was later een van de eerste kranten die zich kritisch uit zou laten over Israël en het publiceren van een ingezonden brief door de voorzitter van het Nederlands Palestina Comité, waarin hij beweert dat de Arabieren het recht hadden om deze oorlog te beginnen, laat duidelijk zien dat deze krant beide kanten van het verhaal laat zien.¹⁰⁶

Vanaf 15 oktober.

De eerste kritiek op het harde beleid van Den Uyl kwam een dag voordat de Arabische leiders bij elkaar zouden komen in het NRC-handelsblad. J. Heldring verweet Den Uyl ervan dat zijn standvastige pro-Israëlische houding, zorgde voor een isolement binnen Europa en voor een vertraging van een verklaring van de Europese Gemeenschap. Hij stelt dat als ‘alle politici den Uyls prioriteitskeuze volgen er van Europa (Europese eenwording) niets terecht komt.¹⁰⁷ De krant sprak al snel van een oliecrisis en voorzag een afname van de invloed van de Rotterdamse haven en de Nederlandse welvaart. Het NRC vond, net als de Volkskrant¹⁰⁸, dat een olie-embargo voor Nederland, naast het al verslechterde industrieel klimaat, koren op de molen was voor andere landen.¹⁰⁹

Naar mate het olie-embargo serieuze vormen aan begon te nemen, kreeg het buitenlandse beleid van de regering vanuit de kranten veel kritiek te verwerken. Onder meer van Heldring in het NRC was er kritiek op de ongenueanceerde uitspraken die aan het begin van de maand gedaan waren. Volgens hem had Nederland beter moeten kijken naar zijn buurlanden, die evenveel sympathie hebben voor Israël, maar dit beter wisten te formuleren zonder dat zij hun beleid hebben moeten veranderen.¹¹⁰ De krant bleef de kritiek aanhouden en meende dat de

¹⁰⁵ N.R. Klein, ‘Arabische actie kan als een boemerang gaan werken’, *NRC Handelsblad* 8 oktober 1973 pp. 1, 7

¹⁰⁶ B. Hendriks, ‘Arabieren hebben het recht om deze oorlog te voeren’, *NRC Handelsblad* 12 oktober 1973 p. 7

¹⁰⁷ J.L. Heldring, ‘Den Uyls Europese prioriteitskeuze’, *NRC Handelsblad* 16 oktober 1973 p. 7

¹⁰⁸ Correspondent, ‘Rotterdam ‘Drijft’ op olie’ *Volkskrant* 30 oktober 1973 p.4

¹⁰⁹ F. Den Houter. ‘Arabische Boycot kan funest zijn voor ons imago’, *NRC Handelsblad* 24 oktober 1973 p. 1

¹¹⁰ J.L. Heldring, ‘Het hart op de tong in de Diplomatie’, *NRC Handelsblad* 26 oktober 1973 p. 7

Nederlandse regering zich onterecht zou voordoen als een objectieve actor in deze oliekwestie. Ze zouden met twee maten meten, enerzijds erkent de krant dat de Arabische landen niets hebben gedaan om tot een politieke schikking te komen, anderzijds vindt de krant dat het in tijden van oorlog het aan de Arabische landen is om hiervoor de verantwoordelijkheid te nemen. Tevens zou door Nederlands recalcitrante opstelling, Europa zich nog steeds niet als één politiek geheel op kunnen stellen.¹¹¹

In het opiniestuk dat op 31 oktober gepubliceerd werd, werd ‘de deconfiture van ons stillaan nagenoeg volledig gedemocratiseerde buitenlandse beleid’ volledig afgekraakt. Deze zou namelijk haar dieptepunt bereikt hebben. De regering werd er van beticht laf te zijn. Het moest of uitkomen voor haar principes en het olie-embargo accepteren of instemmen met de EEG en de Arabieren tegemoet komen.¹¹² In een uitgebreide analyse van het regeringsbeleid van Den Uyl, werd, naast de al genoemde kritiek, ook de solidariteit met Israël besproken. De steun voor Israël zou volgens meerdere professoren nog niet zozeer zijn gekenterd naar een pro-Arabische positie, maar doordat een groot deel van de jeugd de Tweede-wereldoorlog niet heeft meegemaakt en de grote aandacht die aan de Palestinakwestie geschonken wordt, ebt de solidariteit met Israël langzaam weg.¹¹³

Na het verdrag van de Negen.

Waar het NRC zich in de dagen na het embargo zeer kritisch had uitgelaten over het beleid van Van der Stoel m.b.t. zijn samenwerking binnen de Negen en zijn ongenueanceerde pro-Israël uitspraken wordt er verwacht dat de krant het ondertekenen van de verklaring zou steunen.

De krant laat zich na het ondertekenen van het verdrag ook niet kritisch uit. Men moest niet te zwaar trekken aan de verklaring aangezien deze volgens hen maar een beperkte betekenis had. Het doel van de verklaring was niet het bedrijven van wereldpolitiek, maar eerder om Europa’s eigen regionale belangen te beschermen.

Dankzij het ondertekenen van dit verdrag kon Nederland ‘een aantal zware hypotheek op het buitenlands beleid aflossen, die daarop mede waren gelegd door de voorgangers van Van der Stoel’. Door deze hypotheek werd het Nederlands handelen binnen de Europese Gemeenschap ernstig ingedamd. Het aanvaarden van dit verdrag was de enige mogelijkheid voor Nederland om haar vrijheid van handelen weer terug te kunnen winnen. Men hoopte dat

¹¹¹ P.J. Bat, ‘Nederland heeft niets gedaan om de vredeskansen in het M.-Oosten te vergroten’, *NRC Handelsblad* 26 oktober 1973 p. 9

¹¹² Opinie, ‘De naam is haas’, *NRC Handelsblad* 31 oktober 1973 p. 7

¹¹³ J.M. Bik, ‘Kabinet Den Uyl waakt een half jaar over Nederland en de wereld’, *NRC Handelsblad* 3 november 1973 pp. Z.1-3

door deze verklaring Nederland niet meer anders dan de rest behandeld zou worden.¹¹⁴ De open brief van dr. De Jong werd ook benoemd, maar in tegenstelling tot bovengenoemde kranten laat het NRC-duidelijk zien dat dit niet hun standpunt is, door er een heel artikel aan te wijden die de Jong in het ongelijk zou moeten stellen. Volgens de redactie is Nederland een heilzame en realistische richting in geslagen, wat niet meteen betekent dat Israël in de steek wordt gelaten.¹¹⁵ Ook de altijd kritische hoofdredacteur J. Heldring vond dat Nederland geen andere opties had.¹¹⁶

¹¹⁴ Redactie, 'Hypotheke afgelost', *NRC Handelsblad* 7 november 1973 p.7

¹¹⁵ Redactie, 'Realistische richting', *NRC Handelsblad* 9 november 1973 p. 7

¹¹⁶ J.L. Heldring, 'Maar weinig keus', *NRC Handelsblad* 9 november 1973 p.7

Lijst met afkortingen.

ARA – Algemeen Rijksarchief.

ABZ – Archief Buitenlandse Zaken

ARP – Anti-Revolutionaire Partij

CHU – Christelijk Historische Unie

CPN - Communistische Partij Nederland

D'66 – Democraten 66

DS'70 – Democratische Socialisten 70

EEG – Europees Economische Gemeenschap

GPV – Gereformeerd Politiek Verbond

KVP – Katholieke Volkspartij

OESO – Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling

OAPEC - Organisation of Arab Petroleum Exporting Countries

OPEC – Organisation of Petroleum Exporting Countries

PPR – Politiek Partij Radicalen

PSP – Pacifistische Sociale Partij

PvdA – Partij van de Arbeid.

RKBN – Rooms Katholieke Partij Nederland

SGP – Staatkundig Gereformeerde Partij

VVD – Volkspartij voor Vrijheid en Democratie

Bibliografie

Archiefbronnen

Nationaal Archief Den Haag

Ministerie van buitenlandse zaken.

Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Comité Politique.1970-1975, nummertoeegang: 2.05.313, inventarisnummer 14350-14351, 9 november 1973

Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Comité Politique.1970-1975, nummertoeegang: 2.05.313, inventarisnummer 14350-14351, 13 november 1973

Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Politieke groeperingen en aangelegenheden, nummertoeegang: 2.05.313, inventarisnummer 14525-14526, oktober 1973 – 16 december 1973

Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Industrie en mijnbouw nummertoeegang: 2.05.313, inventarisnummer 8460, 1972-1973

Ministerraad

Nationaal Archief, Den Haag, Ministerraad, nummertoeegang: 2.02.05.02, inventarisnummer 1224-1226, 12 oktober 1973 – 30 november 1973

Nationaal Archief, Den Haag, Ministerraad, nummertoeegang: 2.02.05.02, inventarisnummer 1237, 12 oktober 1973 – 30 november 1973

Nationaal Archief, Den Haag, Ministerraad, nummertoeegang: 2.02.05.02, inventarisnummer 1239, 12 oktober 1973 – 30 november 1973

Nationaal Archief, Den Haag, Raad voor Economische aangelegenheden, nummertoeegang: 2.02.05.02, inventarisnummer 1264, 8 oktober 1973 – 22 november 1973

Nationaal Archief, Den Haag, Raad voor Europese Zaken, nummertoeegang: 2.02.05.02, inventarisnummer 1245, 15 oktober - 19 november 1973

Ambassade Algerije

Nationaal Archief, Den Haag, Ambassade Algerije, Productie en consumptie, inventarisnummer 76, Het Arabische olie-embargo, 21 oktober 1973

Boeken

Bakker, P. en Scholten, O. *Communicatiekaart van Nederland: overzicht van media en communicatie*. Editie 7 Kluwer (2009)

Baldwin, D. A. *Economic statecraft*. Princeton, N.J: Princeton University Press. (1985)
Ginkel, J. van, *Het Westen en de oliecrisis 1973-1974*, in nivv-reeks 13, ('s-Gravenhage, 1978)

Blackwill, R. D. and Jennifer M. Harris, *War by Other Means: Geoeconomics and Statecraft* The Belknap Press of Harvard University Press (Cambridge, Massachusetts, 2016)

Hellema, D. *Dutch Foreign Policy. The Role of the Netherlands in World Politics*. Republic of Letters. (Utrecht, 2009)

Hellema, D. Wiebes, C., & Witte, G. T. (2004). *The Netherlands and the oil crisis: business as usual*. Amsterdam University Press (Amsterdam, 2004).

Geraadpleegd van <http://public.eblib.com/choice/publicfullrecord.aspx?p=419828>

Grünfeld, F. *Nederland en het Nabije Oosten. de Nederlandse rol in de internationale politiek ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict 1973-1982*. Kluwer-Deventer (Maastricht, 1991)

Maugeri, L. *The Age of Oil: The Mythology, History, and Future of the World's Most Controversial Resource*, Praeger Publishers (Westport , 2006)

Parra, F. R. *Oil politics: a modern history of petroleum*. I.B. Tauris (New York, 2004)

Geraadpleegd van <http://public.eblib.com/choice/publicfullrecord.aspx?p=676969>

Plasse van de, J. *Kroniek van de Nederlandse dagblad- en opiniepers*. Otto Cramwinkel Uitgever (2005)

Rosenthal, U. & Scholten, G.H. *Crisis en continuïteit. Economische Zaken, de oliecrisis en andere turbulenties*, Samson, (Alphen a/d Rijn, 1977)

Soetendorp, R.B., *Het Nederlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict 1947-1977*, Groningen, 1982

Voorhoeve, J.C. *Peace, Profits and Principles. A study of Dutch foreign policy*, Martinus Nijhoff (Leiden, 1985).

Whetten, L. *The Canal War: Four-Power Conflict in the Middle-East*, MIT Press; First edition. edition (London, 1974)

Yergin, D. *The Prize: the epic quest for oil, money, and power*. Simon&Schuster (New York, 1990)

Artikelen.

Barber, J. 'Economic Sanctions as a Policy Instrument', *International Affairs*, Vol. 55, No. 3 (1979) 367-384

Blaustein A. P. en Paust J.J. 'The Arab Oil. A Threat to International Peace' in *The American Journal of Law*. (1974) 410-438

Dekker, P.G. 'Economische oorlogvoering. Enige opmerkingen over boycot en Embargo', *De Economist* Vol. 121, nr.4 (1973)

Licklider, R. 'The Power of Oil: The Arab Oil Weapon and the Netherlands, the United Kingdom, Canada, Japan, and the United States', *International studies quarterly*. Vol. 32, no. 2. 205-226

McGowan, F. 'Putting Energy Insecurity into Historical Context: European Responses to the Energy Crises of the 1970s and 2000s', *Geopolitics*, Vol. 16 no. 3, (2011) 486-511

Pearson, S. 'Netherlands Foreign Policy and the 1973-1974 Oil Embargo. The Effects of Transnationalism', in: F.L. Griebes (ed.), *Transnationalism in World Politics and Business*, Pergamon (New York, 1979)

Schaper, H.A. 'Nederland en het Midden-Oostenconflict. Het regeringsbeleid in de jaren 1967-1973', in de *Internationale spectator April 1975*. pp. 229-235

Wallensteen, P. 'Characteristics of Economic Sanctions', *Journal of Peace Research*, vol. V, (Uppsala, 1968)

Wallensteen. P. 'A century of economic centuries. A field revisited', *Uppsala Peace Research Papers* No. 1. Department of Peace and Conflict Research (Uppsala, 2000)

Dagbladen

Koninklijke Bibliotheek op Microfilm/fiche

Telegraaf

08/10/1973 – 15/11/1973

Trouw

08/10/1973 – 15/11/1973

Volkskrant

08/10/1973 – 15/11/1973

Parool

08/10/1973 – 15/11/1973

NRC handelsblad

08/10/1973 – 15/11/1973

Tweede Kamer verslagen

Handelingen Tweede Kamer 1973-1974 9 oktober – 5 december 1973 pp. 77- 1316

Kamerstukken

Kamerstuk Tweede Kamer 1973-1974 kamerstuknummer 12600 V ondernummer 2-14

Sites

Gahetna.nl

Google Scholar, gezocht naar Wallensteen geciteerd.

Classora, 'Ranking of the World's Richest Countries by GDP (1973)' (12/02/2017)

<http://en.classora.com/reports/t24369/ranking-of-the-worlds-richest-countries-by-gdp?edition=1973>